

УДК 343.13(0)

О. С. Луньова**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В АНГЛІЇ ТА США**

Розглянуто особливості діяльності поліцейських підрозділів в Англії та Сполучених Штатах Америки під час проведення ними досудового кримінального провадження, а саме поліцейського розслідування. Особливу увагу приділено їх взаємодії з прокуратурою (аторнеєм), судами тощо. Здійснено аналіз наукової літератури щодо повноважень працівників поліцейських підрозділів зарубіжних країн під час проведення ними кримінального переслідування. Обґрунтовано, що на теперішній час простежується чітка тенденція до зближення французької та англо-американської моделей кримінального процесу.

Ключові слова: поліцейські підрозділи, повноваження, взаємодія, поліцейське розслідування, процесуальний примус.

За дослідженням правове регулювання діяльності органів досудового розслідування України є одним із важливих питань законодавчої та правозастосовної діяльності. Доведено, що в сучасних умовах ефективний розвиток та вдосконалення правової системи держави є неможливим без належного вивчення та врахування досвіду зарубіжних країн. На сьогодні у світі існує дві основні моделі організації розслідування кримінальних правопорушень: французька та англо-американська. Для французької моделі характерним є те, що дізнання проводиться судовою поліцією, а розслідуванням кримінальних правопорушень займаються слідчі судді, прокурор чи поліція – залежно від тяжкості вчиненого правопорушення. Згідно з англо-американською моделлю досудове розслідування проводять органи виконавчої влади.

Українську систему розслідування кримінальних правопорушень традиційно відносять до французької. Однак, незважаючи на значні відмінності вищевказаних правових систем, у цих країнах існує правовий інститут, який подібно до кримінального процесу України можна віднести до органів досудового розслідування. В останні роки, коли злочинність набула глобального характеру, виникла необхідність раціонального запозичення досвіду країн не тільки французької кримінальної процесуальної моделі, а й англо-американської. **Метою** статті є вивчення та проведення порівняльного аналізу ефективності правового регулювання кримінальних процесуальних відносин зарубіжних країн, оновлення положень кримінального процесуального законодавства України шляхом запозичення позитивного досвіду Англії та США.

Актуальність досліджених у статті питань підтверджується тим, що за сучасних умов вивчення та врахування досвіду зарубіжних країн є необхідною умовою для ефективного розвитку та оновлення

національної кримінальної процесуальної системи. Тепер, після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р., доцільним є вивчення робіт, які б ґрунтувались на результатах порівняльного дослідження законодавства зарубіжних країн та України, і визначення напрямів для правозастосовної діяльності підрозділів досудового розслідування.

Раніше окремі питання проведення досудового кримінального провадження в Англії та США досліджувались в роботах І. О. Биля-Сабадаш, В. Д. Бернхема, М. І. Гартунга, К. Ф. Гуценка, Л. В. Головка, О. В. Гриненка, О. І. Литвинчука, Д. В. Лук'янова, В. М. Махова, М. О. Пешкова, С. П. Погребняка, А. В. Савченка та ін.

В умовах безперервного розвитку різноманітних зв'язків між державами всіх правових систем виникає необхідність посилення взаємодії національних норм права і законів іноземних країн, відповідність національного законодавства міжнародним правовим стандартам. На думку таких учених, як С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та інших, належний розвиток економічних, політичних, соціальних, культурних та інших відносин є неможливим без знання особливостей правового регулювання, правозастосування та правової культури країн-партнерів [1, с. 7]. Із цим твердженням не можна не погодитись, оскільки Україна намагається приєднатися до Європейської спільноти. Крім того, глобальний характер розповсюдження злочинності вимагає від національних дослідників права та законотворців раціонального запозичення досвіду іноземних держав у сфері суспільних відносин, що забезпечило б виконання завдань Кримінального процесуального кодексу України. Проте порівняльне вивчення кримінального процесуального законодавства України та інших держав не повинно мати метою ідеалізацію зарубіжного досвіду, прийняття норм права іноземних країн як безапеляційної істини та не має створювати хибне почуття недосконалості й помилковості власної правової системи і законодавства.

Ми підтримуємо твердження Б. В. Романюка, М. І. Камлика, П. Т. Геги та інших у тому, що «наприкінці минулого століття система досудового слідства західноєвропейських країн зазнала значної трансформації. Реформування процесуального статусу слідчих органів та судів було визначено перемогою точки зору юристів, які переконували, що ті часи, коли суди виконували одночасно функції розслідування кримінальних справ по суті, а також кримінальне переслідування обвинувачених, вже минули» [2, с. 152].

Для Сполучених Штатів Америки та Англії характерною є англо-американська модель організації розслідування кримінальних правопорушень. У цих країнах відсутні єдині кодифіковані нормативно-правові акти, які б регулювали правовідносини, що виникають у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення. Так, в Англії

діють закон про магістратські суди 1980 р., про поліцію та кримінальні докази 1984 р., про поліцію та магістратські суди 1994 р., про кримінальний процес та розслідування 1996 р., про регламентацію повноважень по розслідуванню 2000 р., тощо. Крім того, значний вплив під час розслідування здійснюють численні судові прецеденти та відомчі поліцейські акти, якими зазвичай керуються в роботі працівники поліції. Кримінальний процес в США упродовж багатьох років формувався на основі англійського процесу, тому дуже з ним подібний. Як зазначив К. Ф. Гуценко, одна з основних особливостей англійського кримінального процесу полягає в тому, що йому історично не був притаманний звичний для країн континентальної Європи поділ на дві частини: попереднє (досудове) розслідування та розгляд у суді. Не відомі йому і такі форми попереднього розслідування, як дізнання та слідство. Пояснення цьому слід шукати в тому, що кримінальний процес в інквізиційній формі широкого розповсюдження в цих країнах ніколи не мав [3, с. 102–103].

Для англо-американської моделі кримінального процесу характерним є розгляд досудового та судового провадження як спору між двома рівноправними сторонами, що докорінно відрізняє його від попереднього слідства, яке проводиться в Україні. Як зазначили О. В. Гриненко та його однодумці, кримінальний процес в Англії базується на принципі змагальності, який діє не тільки в ході судового розгляду, а й на стадії досудового провадження та на стадії попереднього розгляду кримінальної справи [4, с. 465].

В Англії та США стадія порушення кримінальної справи відсутня, як і сама в матеріальному значенні кримінальна справа. Досудове провадження починається з отримання поліцією, чи іншим уповноваженим органом, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та його належної реєстрації. В цьому вбачається схожість з положеннями КПК України 2012 р. [5], яким також було скасовано процедуру порушення кримінального провадження і визначено, що досудове розслідування починається одразу після внесення відповідних відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. На нашу думку, як показує правозастосовна діяльність, це запозичення національними законотворцями норм англо-американської системи кримінального процесу є доцільним і позитивним, таким, що суттєво спрощує процедуру початку досудового розслідування та звільняє слідчого від значної кількості формальних процедур.

Звичайно виділяють чотири стадії англо-американського кримінального процесу: досудове провадження, яке включає і застосування процесуального примусу; попередній розгляд кримінального провадження в суді; судовий розгляд з винесенням вироку та призначенням покарання; оскарження вироку. В США досудове провадження проводиться найчастіше працівниками поліції, а також

Федерального бюро розслідувань (зі складних та резонансних правопорушень), Федеральною митною службою та іншими. Для Англії також характерним є те, що досудове провадження з більшості кримінальних правопорушень проводить поліція, але, крім неї, участь у провадженні можуть брати Королівська служба переслідування, Генеральний аторней, коронери (у справах про насильницьке позбавлення життя) тощо.

Поліцейське розслідування являє собою етап досудового провадження, в ході якого поліція встановлює обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, збирає необхідні докази вини, для чого має право застосовувати заходи процесуального примусу. Всі дії поліції можна поділити на ті, що потребують дозволу суду, і ті, які поліцейські здійснюють самостійно. Однак у зв'язку зі зростанням злочинності в останні роки та необхідністю швидкого реагування поліції все більшого розповсюдження набувають дії, що не потребують санкцій суду. Так, наприклад, арешт поліція має право проводити лише з дозволу суду, але у випадках невстановлення прізвища та імені особи, яка підлягає арешту, якщо є підстави вважати, що може бути застосований фізичний вплив на підозрюваного чи інших людей, що може бути вчинений інший злочин тощо, поліція може здійснювати арешт за власним розсудом, без дозволу суду. А як вбачається з вищевказаного переліку, під ці умови за необхідності можна підвести майже кожен випадок. Працівники поліції в ході проведення розслідування можуть проводити допити (опитування), вилучення предметів і документів, експертні дослідження, впізнання, огляд місця події, приховане спостереження, перехоплення повідомлень, за необхідності застосовувати заходи процесуального примусу, арешт, обшук, привід, затримання, інші. Проведення цих дій не відображається в протоколах чи інших документах, що мають доказове значення в суді, а фіксуються поліцейським у записнику, після чого включаються до звіту, що складається після проведення досудового провадження. Такі дані не є доказами, проте легалізуються в суді шляхом допитів поліцейських, свідків, експертів тощо.

Особливу увагу слід приділити допустимості подальшого використання в суді відомостей, документів, предметів, що були отримані під час проведення поліцейського розслідування. Такий правовий інститут отримав назву «правила про виключення». Його сутність у тому, що вирок суду може ґрунтуватись тільки на допустимих доказах, тобто таких, що отримані з додержанням належної правової процедури. Особливе значення допустимості доказів надається ще й тому, що в разі порушення процедури отримання одного доказу неприпустимими вважаються і всі похідні від нього відомості. Так, наприклад, якщо обшук було проведено з порушеннями правової процедури (без дозволу суду, без понять), то його

результати не можуть бути враховані під час судового розгляду. Тобто всі речі та документи, вилучені під час обшуку, проведені щодо них експертні дослідження, допити понятих суд не врахує. Це може бути підставою для винесення оправдального вироку.

Особливістю англо-американської моделі кримінального процесу є те, що в разі необхідності поліції вийти за рамки своїх повноважень вона може звернутися до суду з клопотанням про видачу судового наказу, в якому буде міститись дозвіл на проведення певних дій, що не передбачені прямо в законі. Контроль за діяльністю поліції здійснюють аторнеї, функції яких певною мірою властиві прокурорам в Україні. Як зазначив О. І. Литвинчук, в Англії відсутня чітко виражена в інших країнах прокурорська функція обвинувачення і нагляду [6, с. 135–140]. Обов'язки аторнея передбачають підтримку публічного обвинувачення в суді, проведення досудового розслідування за певними категоріями кримінального провадження. Такі автори, як Б. В. Романюк, М. І. Камлик, П. Т. Гега та інші, зазначили, що традиційно законодавство США наділяє прокурорів як представників виконавчої гілки державної влади широкими повноваженнями, особливо при розв'язанні питань у розслідування злочинів, пред'явлення офіційних обвинувачень і судове переслідування. Вони можуть на власний розсуд вирішувати питання про доцільність кримінального переслідування відносно осіб [2, с. 125].

Слід звернути увагу на особливий правовий інститут «угода про визнання вини», який широко застосовується в США. Так, більшість кримінальних проваджень, без попереднього судового слухання, направляються до суду першої інстанції, в ході якого суддя переконується в добровільному визнанні провини обвинуваченим та, не розглядаючи доказів, виносить вирок в рамках санкції, запропонованої прокурором. Угодою це називається тому, що в обмін на повне визнання своєї провини обвинувачуваному прокурор пропонує м'якшу кваліфікацію вчиненого правопорушення чи вимагає в суді менш суворе покарання. Аналогічні положення містяться і в главі 35 КПК України. Так, у кримінальному провадженні України можуть бути укладені два види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Зміст угод аналогічний тому, що й для англо-американського кримінального процесу. На нашу думку, це є також обґрунтованим та позитивним запозиченням кримінально-процесуального досвіду США українськими законотворцями, що дозволяє суттєво зменшити обсяг кримінальних проваджень, які підлягають судовому розгляду за загальною процедурою, та полегшити і оптимізувати роботу судів.

Крім того, на нашу думку, важливо підкреслити ще одну позитивну рису кримінального процесу США, що відноситься скоріше

до адміністративної практики, ніж до процесуальної діяльності. Мова йде про статистичні обліки. В Україні це питання зараз гостро обговорюється та потребує негайної реорганізації, оскільки методи обліків, за якими вираховуються показники діяльності органів досудового розслідування, застарілі. Так, у США якість діяльності поліції визначається шляхом установлення кількісного співвідношення всієї сукупності зареєстрованих кримінальних правопорушень з тими, що були розкриті та кримінальне провадження в яких передано до суду. Ми вважаємо, що саме таку практику статистичного обліку показників діяльності органів досудового слідства необхідно запровадити в Україні.

По закінченні поліцейського розслідування, вирішивши, що всі дії, необхідні для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та пошуку доказів її винуватості, проведені, поліція приймає одне з рішень. У США поліцейський, який провів розслідування, складає звіт по справі, що передає своєму керівнику. Останній, вивчивши звіт та перевіrivши правильність викладених у ньому обставин, приймає рішення про передачу справи до суду для подальшого розгляду у спрощеному (сумарному) порядку, або про припинення справи (за недостатності доказів), або про вирішення справи шляхом поліцейського врегулювання (наприклад попередження). Подібна процедура передбачена і в Англії. Відмова від подальшого кримінального переслідування приймається поліцією, якщо вона дійде висновку, що подальше розслідування неможливе через юридичні (немає складу злочину та інші) чи фактичні (не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення) обставини. Особливістю кримінального процесу в Англії є можливість поліції відмовитись від подальшого кримінального переслідування, якщо вона вважає недоцільним притягати встановлену особу до кримінальної відповідальності. До того ж таке рішення поліція приймає самостійно, і його не контролює ані суд, ані Королівська служба кримінального переслідування.

Значного поширення набув інститут «медіації», тобто поліція передає справу до служби медіації, котра проводить процедуру примирення потерпілого та особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В разі досягнення компромісу та укладення відповідної угоди поліція відмовляється від подальшого кримінального переслідування. Як вказувалося вище, подібний інститут з'явився і в українському кримінальному процесі і має назву угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. В Україні такі заходи покладено на прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Якщо матеріали кримінального провадження пройшли всі вказані інстанції, в яких відсіюється значна частина проваджень, і поліція вважає доцільним здійснювати подальше кримінальне

переслідування особи, то підозрюваному формально пред'являється обвинувачення і матеріали кримінального провадження передаються до Королівської служби переслідування або до Генерального аторнея. У подальшому матеріали кримінального провадження вивчаються вказаними службами, після чого передаються до суду для вирішення справи по суті. На цьому стадія досудового провадження закінчується.

Підсумовуючи дослідження англо-американської моделі кримінального процесу, доцільно навести думку М. І. Гартунга з 1868 р., що англійський процес уже тим важливий, що складається з самих блискучих сторін англійського суспільного та державного життя; а із сучасних державних організмів Англійський ледве не найвищий та бездоганий. Європейські держави страждають від деспотичного бюрократизму та централізації, англійський же народ вміє поєднувати повагу до закону із громадянською свободою [7, с. 58].

Таким чином, можна зробити **висновки**, що на теперішній час проходить процес значного зближення різних зарубіжних правових систем, постійного обміну досвідом різних країн та запозичення найбільш ефективних і досконалих правових норм та інститутів, куди приєднується й Україна. Так, із вищевказаного вбачається, що в кримінальному процесі України очевидно є наявність окремих ознак англо-американської моделі кримінального процесу. На нашу думку, подальше використання досвіду і дієвих елементів кримінального процесу зарубіжних країн, таких, як спрощення процедур отримання санкцій суду чи введення інституту поліцейського попередження, має позитивно вплинути на національну кримінальну процесуальну систему та пристосувати її до новітніх процесів, що проходять в суспільстві. Слід підтримати Р. Кларка, який зазначив, що суспільство потребує поліції, кожна дія якої підтримувала б думку про розуміння нею своєї місії служити суспільству, забезпечуючи його спокій та безпеку, не посягаючи на права слабших чи навіть безпорадних людей [8, с. 209]. На сьогодні питання удосконалення кримінального процесу України є актуальним і не вирішеним, що потребує окремого дослідження та наукового вивчення.

Список використаних джерел: 1. Порівняльне правознавство : підручник / [С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків : Право, 2012. – 272 с. 2. Внутрішня безпека України та шляхи її забезпечення : наук. вид. / [Романюк Б. В., Камлик М. І., Гега П. Т. та ін.]. – Київ : Міжвідом. н.-д. центр з проблем боротьби з організ. злочинністю, 2005. – 164 с. 3. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств. – Изд. 2-е, доп. и испр. / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с. 4. Уголовный процесс : учебник / отв. ред. А. В. Гриненко. – 2-е изд., перераб. – М. : Норма, 2009. – 496 с. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Харків : Одиссей, 2013. – 320 с.

6. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Литвинчук Олександр Іванович. – Луганськ, 2007. – 234 с. 7. Гартунг Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России / Н. Гартунг. – СПб. : Тип. Э. Арнольда, 1868. – 206 с. 8. Кларк Р. Преступность в США : пер. с англ. / Р. Кларк. – М. : Прогресс, 1975. – 424 с. 9. Уголовно-процесуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. – Харьков : Одиссей, 2005. – 968 с. 10. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович. – Київ, 2007. – 39 с. 11. Апарова Т. В. Статус судей в Великобритани / Т. В. Апартова // Журнал Российского Права. – 1999. – № 7/8. – С. 114–125. 12. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – Київ : Україна, 1999. – 554 с.

Надійшла до редколегії 20.06.2014

Лунева О. С. Процесуальные полномочия полицейских подразделений Англии и США в ходе проведения досудебного уголовного производства

Рассмотрены особенности деятельности полицейских подразделений в Англии и Соединенных Штатах Америки во время проведения досудебного уголовного производства, а именно полицейского расследования. Особо внимание уделено их взаимодействию с прокурором (атторнеем), судами, иными участниками. Осуществлен анализ научной литературы, освещающей полномочия работников полицейских подразделений зарубежных стран во время проведения ими уголовного преследования. Обосновано, что на данное время прослеживается четкая тенденция к сближению французской и англо-американской модели уголовного процесса.

Ключевые слова: полицейские подразделения, полномочия, взаимодействие, полицейское расследование, процессуальное принуждение.

Luneva O. S. Procedural full-powers of police in England and the United States in the course the pre-trial criminal proceedings

The article considers features of police activity in England and the United States in the course of the pre-trial criminal proceedings particularly the «police investigation». Specific attention is paid to the police procedural cooperation with the state attorney, court and other participants. The article also analyses the scientific literature regarding police full powers abroad in the course of their criminal pursuit and investigator's full powers in Ukraine. In accordance with Anglo-American model of the criminal process – pre-trial investigation conducted by executive authorities, there is no any court investigator. Main stages of the Anglo-American criminal process are also identified. It should take into account that there are no any unified and codified regulations in England and the United States that may regulate

relationship, which appeared after committing crime, and a significant role occupies there numerous judicial precedents. The article considers features of police pre-trial investigation including establishing circumstances of the committed crime, subject's identification and his location, collection related information and application of measures of procedural coercion. The analogy was also conducted between above-mentioned police actions and investigator's full powers in Ukraine. Specific attention is paid to such legal institutions as «plea bargaining» and «mediation». The fact that the current development of any criminal procedural system is not possible without considering of foreign experience was also confirmed in the article. It is substantiated that at the present time there is a clear trend towards convergence of French and Anglo-American models of the criminal process. So, there is a need for further search scientifically sound ways of their improvement and development.

Keywords: police unit, full powers, cooperation, police investigation, procedural coercion.

УДК 343.976

Д. М. Миронюк

РЕАЛІЗАЦІЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено можливості використання у правозастосовній практиці результатів кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності. Запропоновано два відповідні напрями: інформаційне забезпечення кримінологічного прогнозування у процесі планування кримінально-превентивної діяльності; використання моніторингу для оптимізації управління діяльністю суб'єктів протидії злочинності за результатом виявлення кримінологічної неефективності певних аспектів правореалізації чи правозастосування. Надано розгорнуту характеристику кожному з них.

Ключові слова: ефективність, правове регулювання, протидія злочинності, кримінологічний моніторинг, прогнозування, планування.

Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання є невід'ємною складовою забезпечення наукової обґрунтованості правотворчості у сфері протидії злочинності та соціальної адаптивності останньої в цілому. Водночас його результати можуть знаходити свою реалізацію не тільки у сфері правотворчої діяльності, а й у безпосередньому правозастосуванні. І це є цілком зрозумілим, адже правове регулювання як об'єкт моніторингу не вичерпується виключно нормами права. Не менш важливими його аспектами, які суттєво впливають на результативність кримінально-превентивної діяльності, є практика застосування і реалізації положень відповідних нормативно-правових актів. Останні можуть бути в цілому обґрунтованими як за формою, так і за змістом.

© Миронюк Д. М., 2014